

УДК 330.332

Георгіна Кампо
Маріанна АндрусьGeorgina Kampo
Marianna Andrus**ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
В УКРАЇНІ****THE PROBLEMS OF FINANCING INNOVATIVE ACTIVITIES OF ENTERPRISES
IN UKRAINE**

У цій статті визначено основні проблеми фінансування інноваційної діяльності підприємств, розкрито теоретичні засади інноваційної діяльності, здійснено аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні, наведено основні напрями інноваційної активності та запропоновано деякі шляхи стимулювання інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна діяльність, джерела фінансування інноваційної діяльності, фінансові ресурси, інноваційна активність.

In the article the main problems of financing innovative activities of enterprises are presented and defined, the theoretical grounds for innovative activities are stated, an analysis of the sources of Ukrainian enterprises innovative activities financing is made, the major aspects of innovative efforts are revealed and certain ways of stimulating the innovative activities are suggested.

Key words: innovative activities, sources of innovative activities, financial resources, innovative efforts.

Постановка проблеми. В сучасних умовах вирішальним фактором стійкого економічного зростання, конкурентоспроможності підприємств та їх продукції є успішний розвиток науки та техніки, ефективне використання їх досягнень на практиці. Тому підприємства країн із розвинутою економікою і передовими позиціями в експорті товарів широко використовують інновації, розвивають науково-технологічний потенціал, упроваджують результати науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт у виробництво тощо. Інноваційна діяльність підприємств потребує значних фінансових ресурсів, які в сучасних кризових умовах є обмеженими.

На сьогодні в Україні недостатньо аргументується і стимулюється використання позикових коштів для розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності. Тому потрібен подальший розвиток теорії і практики фінансування нововведень, що сприятиме посиленню інноваційної спрямованості розвитку економіки України, упровадженню нових, конкурентоспроможних засобів виробництва.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Темі цієї статті присвячено чимало праць Б. М. Кулаєць, М. Ф. Бабієнка, П. А. Лайко [6], М. П. Денисенка [5], І. Б. Висоцької [3], Б. М. Андрушківа, Н. Б. Кирича [1] та інших науковців. Проте проблема недостатнього фінансування інноваційних процесів підприємницького сектора економіки та пошуку принципово нових джерел фінансування інновацій залишається відкритою.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану інноваційної активності підприємств, обсягів виконаних наукових та науково-технічних робіт, упровадження інновацій на промислових підприємствах та джерел фінансування інноваційної діяльності в цілому. Виявити ефективні джерела фінансування інноваційної діяльності та можливості їх використання за цих економічних умов в Україні.

Процес фінансування інноваційної діяльності передбачає ряд послідовних етапів [6, с.78]:

- обґрунтування вибору джерел інвестиційних ресурсів;
- побудова системи накопичення капіталовкладень, спрямованих на інвестування;
- безпосередньо реалізація фінансування інновацій;
- дослідження відповідності вкладень коштів їх цільовому призначенню;
- розробка механізму відшкодування інвестицій.

Врахування особливостей цих етапів також є завданням виконання нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законом України "Про інвестиційну діяльність" передбачено, що інноваційна діяльність здійснюється із метою упровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробничу і соціальну сфери, але не надано визначення інноваційній діяльності як економічній категорії [9].

Закон України "Про інноваційну діяльність" визначає інновації як новостворені (застосовані) та (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери; а інноваційну діяльність – як діяльність, яка спрямована на вирішення і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг [10]. Фінансування таких процесів обмежено наявними обсягами ресурсів промислових підприємств, які намагаються підтримувати конкурентоспроможність на ринку і навіть виходити на перші позиції із виробництва і реалізації певних видів товарів чи послуг.

Наприклад, російський вчений Р. А. Фатхутдинов представляє інноваційну діяльність як "процес із стратегічного маркетингу, НДДКР, організаційно-технічної підготовки виробництва, виробництва й оформлення нововведень, їхнього впровадження (або перетворення в інновацію) і поширення в інші сфери" [8, с.221].

У цілому інноваційну діяльність розглядають і як певний вид соціально-економічних, правових відносин, що виникають між суб'єктами інноваційної діяльності й споживачами їхньої продукції, і як діяльність, яка охоплює основні етапи інноваційного процесу й передбачає використання його кінцевих результатів, і як творчу діяльність із реформування матеріально-технічної бази й виробничих відносин за допомогою використання досягнень НТП із метою більш ефективного задоволення зростаючих потреб тощо.

Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає джерела фінансової підтримки інноваційної діяльності [10]:

- кошти Державного бюджету України;
- кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;
- власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Основні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні

Рік	Загальна сума витрат, млн. грн.	Власні кошти підприємств, млн. грн.	Кошти Державного бюджету, млн. грн.	Кошти іноземних інвесторів, млн. грн.	Інші джерела, млн. грн.
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93	130	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160	5211,4	114,4	176,2	658
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики [11].

Так, в Україні фінансування інноваційної діяльності здійснюється в основному за рахунок власних коштів підприємств, якими можуть бути чи то прибуток підприємства, чи то амортизаційні відрахування, чи доходи від реалізації активів.

У 2012 році частка власних коштів підприємств у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності становила 63,9 %, у 2011 р. – 52,9 %, у 2010 р. – 59,4 %.

Найбільшим цей показник був у 2005 та 2006 році – приблизно 85%. Частка коштів, виділених на вказані цілі із державного бюджету за десять років коливається від 0,5 % до 3%, що вказує на відсутність достатньої підтримки із боку держави щодо активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні. Детальніше структура джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні за останні 10 років наводиться в таблиці 2.

Таблиця 2

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні

Рік	Власні витрати підприємств, %	Витрати із Державного бюджету, %	Витрати іноземних інвесторів, %	Інші джерела витрат, %
2002	71,1	1,5	8,8	18,7
2003	70,2	3,0	4,2	22,5
2004	77,2	1,4	2,5	18,9
2005	87,7	0,5	2,7	9,0
2006	84,6	1,9	2,9	10,7
2007	73,7	1,3	3,0	22,0
2008	60,6	2,8	1,0	35,7
2009	65,0	1,6	19,0	14,3
2010	59,4	1,1	30,0	9,6
2011	52,9	1,0	0,4	45,6
2012	63,9	2,0	8,7	25,5

Джерело: розраховано автором самостійно на основі даних Державного комітету статистики.

Позитивною тенденцією у 2012 р. порівняно із 2011 р. стало різке збільшення обсягів фінансування інноваційної діяльності за рахунок іноземних інвесторів (майже в 18 разів, або на 937,9 млн. грн.), що може орієнтувати українську промисловість на європейські, чи то світові стандарти якості і екологічної безпеки. Але цих витрат на інноваційну діяльність все-таки недостатньо для формування здорового конкурентного середовища в Україні із високою планкою стандартів, як у високорозвинених країнах.

До переваг фінансового забезпечення інноваційної діяльності власними коштами можна віднести:

- підвищення фінансової стійкості за рахунок додатково сформованого прибутку із власного капіталу;
- формування й використання власних коштів, що відбувається стабільно упродовж року;
- спрощений механізм прийняття управлінських рішень;
- висока норма прибутку інвестованого капіталу, що не потребує сплати позикового процента в будь-яких його формах;
- істотне зниження ризику неплатоспроможності та банкрутства при їхньому використанні.

Разом із тим, недоліками інвестування власних коштів в інновації є обмеженість обсягів власних коштів у підприємств [2, с.18].

Якщо проаналізувати інноваційну активність підприємств, то питома вага тих, які займались інноваціями (за даними Держкомстату), коливається на рівні 13,8 % – у 2010 р., 16,2 % – у 2011 р. та 17,4 – у 2012р. Основні фактори, які стримують розвиток інноваційної діяльності підприємств насамперед були вартісні, а саме: нестача власних коштів (80,1% обстежених підприємств). Майже однаковою мірою заважали впроваджувати передові промислові технології такі чинники, як великі витрати на нововведення (55,5 %), недостатня фінансова підтримка держави (53,7 %), високий економічний ризик (41%), тривалий термін окупності нововведень (38,7%). Крім того, розвиток інноваційної діяльності стримували недосконалість законодавчої бази (40,4 %), відсутність попиту на продукції (16 %) та кваліфікованого персоналу (20 %) [11].

Розглянемо витрати інноваційної активності за такими напрямками в 2012 році [11]:

- дослідження і розробки – 1196,3 млн. грн., у тому числі:
 - внутрішні НДР – 965,2 млн. грн.;
 - зовнішні НДР – 231,1 млн. грн.

- придбання інших зовнішніх знань, нових технологій – 47,0 млн. грн.;
- придбання машин обладнання та програмного забезпечення – 8051,8 млн. грн.;
- інші витрати – 2185,5 млн. грн.

Отже, загальна сума витрат становила 11480,6 млн. грн., що для країни із такими масштабами, територією, чисельністю населення та наявністю ресурсів, на нашу думку, є дуже малою.

Для порівняння в 2011 році витрати становили:

- дослідження і розробки – 1079,9 млн. грн., у тому числі:
 - внутрішні НДР – 833,3 млн. грн.;
 - зовнішні НДР – 246,6 млн. грн.
- придбання інших зовнішніх знань, нових технологій – 324,7 млн. грн.;
- придбання машин обладнання та програмного забезпечення – 10489,1 млн. грн.;
- інші витрати – 2440,2 млн. грн.

Тобто, загальна сума витрат інноваційної активності в 2011 році становила 14333,9 млн. грн. і за 2012 рік зменшилась на 2853,3 млн. грн.

Результативність впроваджених нових технологій і процесів, освоєння виробництва інноваційних видів продукції на теренах нашої країни теж не вражає. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової за даними Державного комітету статистики в 2010 р. та 2011 р. трималась на рівні 3,8 %, а в 2012 р. знизилась до 3,3 %. При тому, як щороку впроваджувалось близько 2000 нових технологічних процесів, освоєно виробництво приблизно 3000 інноваційних видів продукції, із них у середньому 830 нових видів техніки.

Отже, тенденції інноваційної діяльності останніх років засвідчують про наявність значних проблем та низький рівень розвитку інноваційної діяльності в Україні, що передусім негативно відображається на конкурентоздатності продукції та розвитку економіки в цілому. Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів–науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню розвитку інноваційних процесів у країнах, для яких інноваційний розвиток є ключовим вектором економічної стратегії [12].

Проблем фінансування інноваційної діяльності в Україні є чимало.

По–перше – недосконала система нормативно методологічного забезпечення та державної підтримки. Тривалий період інноваційному законодавству України була властива певна фрагментарність та непослідовність. Нині в Україні діє 14 законів, понад 50 підзаконних актів, виданих Кабінетом Міністрів України, а також понад 100 правових актів відомчого характеру, які регулюють питання інноваційної діяльності підприємств. Разом із тим, більшість механізмів державної фінансової підтримки та податкового стимулювання, передбаченого цими актами, не можуть бути застосовані в повному обсязі. Відсутність системного підходу та єдиної науково–технологічної та інноваційної політики не компенсується збільшенням кількості законодавчих і нормативно–правових актів, численними змінами та доповненнями до них. Адже, як свідчить досвід, чим частіше змінюються правові норми, тим гірше вони виконуються [3, с. 282].

Серед основних проблем фінансування інноваційної діяльності в Україні можна виокремити такі:

- 1) недостатня державна фінансова підтримка інноваційних проектів різного масштабу, які реалізуються у промисловості;
- 2) недостатні обсяги фінансування із боку приватного сектора (через надвеликі ризики, наявність більш привабливих можливостей фінансування, проблеми із комерціалізацією інноваційної продукції і т. ін.);
- 3) «не інноваційна» спрямованість чи незначна активність створених інноваційних державних і венчурних (приватних, переважно іноземного походження) фондів, а також їх незначні фінансово–інвестиційні можливості;
- 4) відсутність механізмів перерозподілу інвестиційних ресурсів населення на користь інноваційного сектора;
- 5) слабка зацікавленість іноземних інвесторів щодо фінансування вітчизняного інноваційного сектора;
- 6) незадіяність низки інституціональних інвесторів до фінансування інноваційного процесу (банки, інвестиційні фонди, страхові компанії та ін.) [4, с. 159].

Так, держава має підтримувати інноваційну активність, створювати здоровий сприятливий податковий та інвестиційний клімат в економіці держави. На нашу думку, це може бути застосування пільгового оподаткування промислових підприємств, що упроваджують досягнення науки у виробництво і реалізацію продукції, покращують технології виробництва і автоматизацію його стадій. Органи виконавчої влади повинні хоча б відзначати підприємства, що знаходять способи економії і так обмежених паливних, чи то інших видів ресурсів, створюють безвідходні процеси виробництва завдяки впровадженню інновацій, використовуючи здобутки як вітчизняних, так і закордонних науковців, якщо не говорити про додаткове надання субсидій із Державного бюджету таким фірмам. Держава має зацікавлювати суб'єктів господарювання в упровадженні нововведень, захищати інтереси і надавати певні гарантії вітчизняним та іноземним інвесторам тощо.

Інша проблема – це недалекоглядність поглядів деяких управлінців підприємств, їх недостатня обізнаність у результатах науково–дослідницьких і дослідницько–конструкторських робіт, певний консерватизм поглядів щодо виробничих процесів. На підприємствах дуже рідко власні кошти використовуються для створення грошових резервів чи спеціалізованих фондів інноваційного розвитку. Часто після сплати всіх податків, виплати дивідендів акціонерам нерозподілений прибуток використовується на нікому невідомі цілі.

Взагалі у вітчизняних умовах обмеженого державного фінансування інновацій доцільно використати таку перспективну форму децентралізованого фінансування, як інноваційний фонд – фонд фінансових ресурсів, зібраних із метою фінансування новітніх науково–технічних розробок. На відміну від безпосереднього перерахування коштів від інвестора до виконавця інноваційного проекту, діяльність інноваційного фонду передбачає низку додаткових заходів із метою зниження ризику та розподілу можливих збитків між групою інвесторів. Мета інноваційного фонду полягає в наданні на конкурсній основі коштів тим науковим колективам, окремим науковцям, фінансування розробок яких пов'язано із великим комерційним ризиком [7, с. 112 – 113].

Сьогоднішній стан інноваційної діяльності та інвестиційного клімату в Україні не відповідає вимогам цивілізованого розвитку економіки. Питома вага державних коштів у фінансуванні дослідницьких розробок є надзвичайно низькою, вартість банківських кредитів є досить високою, іноземні інвестори обирають країни із кращим інвестиційним кліматом, тому підприємства змушені здійснювати фінансування інновацій за рахунок власних коштів, яких не вистачає. Розвиток інноваційної діяльності можливий лише на основі розвиненої системи фінансування. Засади організації фінансування мають бути орієнтовані на різноманітність джерел, на гнучкість та динамічність окремих елементів системи та зумовлювати швидке та ефективне втілення інновацій із їх наступною комерціалізацією, що забезпечує зростання і віддачі від інноваційної діяльності.

Важливо дотримуватись основних принципів розбудови системи фінансування інноваційної діяльності, якими є [5, с. 189]:

- орієнтація системи на ефективне застосування новітніх розробок («чітка цільова орієнтація»);
- логічність та правова регламентація механізмів, які використовуються при упровадженні нововведень;
- багатоваріантність джерел фінансування;
- «комплексність системи», що передбачає взаємопов'язаність сукупності інновацій та спрямованості їх використання;
- гнучкість та здатність системи фінансування інноваційної діяльності пристосовуватися до мінливого зовнішнього середовища за умови максимізації її ефективності.

Висновки. В результаті проведеного дослідження виявлено чимало проблем фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні. Це і недосконала система нормативно методологічного забезпечення та державної підтримки, і недостатні обсяги фінансування із боку приватного сектора, і слабка зацікавленість іноземних інвесторів щодо фінансування вітчизняного інноваційного сектора, недалекоглядність поглядів деяких управлінців підприємств тощо. Весь тягар витрат, пов'язаних із упровадженням науково–технічних розробок у виробничі процеси в основному лягає на плечі самих підприємств, державою не надаються жодні дієві гарантії інвесторам, що ризикують своїм капіталом і упроваджують нововведення.

Перш за все, для вирішення цих проблем, на нашу думку, потрібно створювати спеціалізовані інноваційні фонди на різних рівнях: від локального (відділів підприємств) до загальнодержавного. Держава повинна стимулювати інноваційні процеси за допомогою пільгових кредитних та податкових інструментів, створити привабливий інвестиційний клімат для зовнішніх інвесторів, хеджувати частину ризиків, пов'язаних із використанням нових технологій і техніки тощо. А головне держава повинна забезпечити стабільну нормативно-правову базу і «правила гри», створити належну інформаційну інфраструктуру та сформувані систему державного замовлення інноваційно-технологічної продукції.

Подальші дослідження щодо проблем фінансування інноваційної діяльності спрямовуватимуться на пошук пропозицій щодо вдосконалення законодавчого рівня цих процесів, створення умов для розширення упровадження інновацій підприємствами, вивільнення власних коштів підприємств для створення спеціалізованих інноваційних фондів і перегляд інноваційної політики України тощо.

Список літератури

1. Андрушків Б. М., Кирич Н. Б. Інноваційна діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України // Вісник економічної науки України. – 2009. – №1 (15). – С. 23–25.
2. Великий Ю. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності машинобудівних підприємств за рахунок власних фінансових ресурсів // Економіка. – 2011. – №2 (109). – С.16–19.
3. Висоцька І. Б. Стан та проблеми інноваційної діяльності промисловості України // Наук. вісник НЛТУ України. – 2008. – №18.10 – С. 279 – 285.
4. Головіна Ю.. Концептуальні основи фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств України. // Економічний вісник Донбасу. Менеджмент інновацій. – 2009. – №1 (15). – С.157–161.
5. Денисенко М. П. Провайдинг інновацій: Підручник. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – С. 180–194.
6. Кулаєць М. М., Бабієнко М. Ф., Лайко П. А. та ін. Удосконалення інноваційної підприємницької діяльності. // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С.76–87.
7. Сизоненко В. О. Формування і розвиток національної системи підприємництва: теоретико-методологічні аспекти і механізми їх реалізації: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004.– 229 с.
8. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент. Учебник / Р. А. Фатхутдинов. – 6-е изд.– СПб.: Питер, 2008. – 448 с.
9. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560–XII. Із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
10. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04 липня 2002 р. № 40–IV. Із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного комітету статистики. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Фатенок–Ткачук А. О., Пронь А. О. Деякі аспекти обліку інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_1/statti/12.htm

References

1. Andrushkiv B., Kyrych P. Innovative Activities of C and Business Companies, as a Method of Stabilization of the Ukraine Regions Economics.// Visnyk of Economical Science of Ukraine.– 2009. – №1 (15). – P. 23–25.
2. Velykyi Y. Financial Support of Innovative Activities of Machine – Building Enterprises in Charge of Their Own Financial Resources.// Economica. – 2011. – №2 (109). – P.16–19.
3. Vysotska I. The State and Problems of Innovative Activities of Industry of Ukraine.// Naukovy Visnyk NLIU, Ukraine. – 2008. – №18.10 – P. 279 – 285.

4. Holovina Y. The Conceptual Basic of the Financial Support of the Innovative Development of Enterprises in Ukraine. // *Economichnyi Visnik Donbas. Management of Innovations*. – 2009. – №1 (15). – P.157–161.
5. Denysenco M. Providing of Innovations: Coursebook. – К «Professional», 2008. – P. 180–194.
6. Kulayets M., Babienko M., Layko P. and oth. Innovative Business Activities Improvement. // *Economica APK*. – 2009. – № 5. – P.76–87.
7. Syzonenko V. The Formation and Development of the National System of Entrepreneurship: Theoretical and Methodological Aspects and Ways of Realization: Monography. К: «Kyivskyi Universytet», 2004. – 229 p.
8. Fatkhutdinov R. Innovational Management. Coursebook. 6th edition. – SPB. Piter, 2008. – 448 p.
9. The Law of Ukraine «On Assets Management» of Sep 18, 1991 № 1560–XII. With changes and Additions [Electronic Resource] // Official site of Verhovna Rada of Ukraine. – Available: www.rada.gov.ua
10. The Law of Ukraine «On Innovative Activities » of Jul 4, 2002 № 40–IV. With changes and Additions [Electronic Resource] // Official site of Verhovna Rada of Ukraine. – Available: www.rada.gov.ua
11. Scientific and Innovative Activities in Ukraine [Electronic Resource] // Official site of the State Committee of Statistics. – Available: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Fatenok–Tkachuk A., Prony A. Some Aspects of Taking Registration of Innovative Activities [Electronic Resource] – Available: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_1/statti/12.htm

Кампо Георгіна Михайлівна, к.е.н., доцент.

***Андрусь Маріанна Іванівна, студентка 4 курсу факультету економіки
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»***

Стаття надійшла до редакції 10.10.2013